

Taalkansen in
overvloed!

Taalontwikkelingskansen in de peuterspeelzaal

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Marijke Kienstra

slo

Taalkansen in overvloed!

Taalontwikkelingskansen in de peuterspeelzaal

Marijke Kienstra

Enschede, maart 2008

slo

nationaal
expertisecentrum
voor leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

© **Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede**

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Auteurs: Marijke Kienstra

Eindredactie: Gäby van der Linden-Meijerink

Fotografie: Jan Schartman fotografie, Enschede en Tonny van der Vegt [SLO]

Ontwerp omslag: Axis media-ontwerpers, Enschede

Met dank aan: Antoinette Padberg en Marita Regtop van peuterspeelzaal De Zonnestraaltjes (Alifa Welzijn) te Enschede

Informatie adres

SLO, Stichting Leerplanontwikkeling

Secretariaat Primair Onderwijs

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 664

www.slo.nl

AN: 1.3657.0038

Inhoud

Inleiding	5
1. Taalontwikkelingskansen in de peuterspeelzaal	7
2. Werken op de peuterspeelzaal	11
Literatuur	16

Inleiding

Bij aanvang van de basisschool, op vierjarige leeftijd zijn er grote verschillen in Nederlandse taalvaardigheid tussen kinderen. Terwijl sommige kinderen dan pas in aanraking komen met de Nederlandse taal, kunnen andere kinderen al goed luisteren en praten in het Nederlands. Deze verschillen zijn voor een deel het gevolg van de sociaal-economische achtergrond van kinderen. Het taalgebruik van kinderen uit sociaal zwakkere milieus sluit minder aan bij de taalvaardigheid die op school gangbaar is. Een specifieke groep vormen de kinderen die het Nederlands als tweede taal leren. Wanneer zij op vierjarige leeftijd de basisschool binnenkomen, hebben zij vaak een veel beperktere vaardigheid in het Nederlands dan hun leeftijdgenootjes die het Nederlands als moedertaal leren.

Uitgangspunt van het Nederlandse onderwijs is dat alle kinderen, ongeacht afkomst of thuistaal de mogelijkheid krijgen zich te ontwikkelen tot zelfstandige en competente mensen die in een kennissamenleving als de onze kunnen functioneren¹. Het streven is alle kinderen dezelfde kansen te bieden op individuele ontplooiing, op een succesvolle schoolloopbaan en, in het verlengde daarvan, op succes op de arbeidsmarkt.

Bekend is dat de verschillen in taalvaardigheid bij aanvang van het basisonderwijs moeilijk worden ingelopen. Sinds 2003 is er daarom, mede door het ingezette VVE-beleid, gestructureerd aandacht voor het stimuleren van de ontwikkeling van kinderen jonger dan vier jaar. Omdat jonge kinderen ontvankelijk zijn voor het leren van taal en cultuur (Leseman, 2002), is het onderwijsbeleid erop gericht kinderen voorschoolse opvang te bieden gericht op de gehele ontwikkeling en taalontwikkeling in het bijzonder. Door al op jonge leeftijd te interveniëren, wil men de onderwijskansen van alle kinderen optimaliseren.

De SLO huldigt hierbij het standpunt dat de taalontwikkeling in samenhang met andere ontwikkelingsgebieden moet worden gestimuleerd (Jongierius, 2003). Deze brochure laat aan de hand van verschillende praktijkvoorbeelden zien dat verschillende momenten op een dag in de peuterspeelzaal zich daar in principe goed voor lenen.

¹ *Veelzeggend in dit verband is het adviesrapport dat de Onderwijsraad in 2005 uitbracht onder de titel 'De helft van Nederland hoog opgeleid'. Met streefde naar een percentage van 50% hoogopgeleiden in 2010, terwijl dat 28% was. Dat betekende dat meer 'eerste-generatie studenten' (studenten waarvan de ouders niet hebben gestudeerd) moesten gaan deelnemen aan het hoger onderwijs.*

We danken de leidsters van peuterspeelzaal De Zonnestraaltjes voor hun medewerking.

Via deze weg willen wij ook Mieke Smits (SLO) danken voor haar inspirerende interne publicatie Routeplanner. Het is de input geweest voor deze publicatie: Taalkansen in overvloed!

Gäby van der Linde-Meijerink
Projectleider Jonge kind
Primair onderwijs

1. Taalontwikkelingskansen in de peuterspeelzaal

Voor jonge kinderen gaan spelen en het leren van een taal hand in hand. Terwijl het kind speelt, benoemt moeder, vader, of een oudere broer of zus waar het mee bezig is. Het kind pikt al spelende de woorden op en brabbelt en experimenteert er lustig op los. Niemand verwacht dat het nieuwe woorden na een keer al kent, dus herhalen ouders vaak. Op een vanzelfsprekende manier stimuleren zij de taalontwikkeling van hun kind; door steeds weer handelingen en voorwerpen in de directe omgeving te benoemen en door het de ruimte te geven zelf met taal te experimenteren. Doordat ouders hierbij gericht zijn op het gaande houden van de communicatie en het kind positieve feedback geven, blijft het kind onbevangen en zal het de taal steeds meer meester worden. Leidsters kunnen op eenzelfde manier de taalontwikkeling stimuleren; door een rijke speelleeromgeving in te richten die het kind stimuleert tot spel, door te zorgen voor goed taalaanbod, door gelegenheid te bieden om met de taal te experimenteren en door adequate feedback te geven (Damhuis & Litjens, 2003). Dat lijkt eenvoudiger dan het is. Leidsters ervaren het vaak als onnatuurlijk om - net als ouders dat doen - alles wat ze zelf en wat de kinderen doen, hardop te benoemen. Dergelijk gedrag is niet vanzelfsprekend. Leidsters moeten zich dit gedrag bewust eigen maken.

Stimuleren van de taalontwikkeling in een rijke leeromgeving

In de thuisomgeving wordt een belangrijke basis gelegd voor de verdere (taal)ontwikkeling en schoolloopbaan van kinderen. Kenmerken van de thuisomgeving die bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen zijn: veiligheid, vertrouwen, geduld, emotionele verbondenheid, grote betrokkenheid en veel gerichte aandacht. Als het goed is, krijgen kinderen er veel ontplooiingskansen aansluitend bij hun eigen interesse en motivatie, is er veel gelegenheid om te spelen en is er met aandacht uitgezocht speelgoed. Daarnaast zijn specifieke voorwaarden aanwezig voor de

taalontwikkeling: er zijn veel momenten waarbij een ouder een op een met een kind communiceert, het kind krijgt goed en begrijpelijk taal aanbod, veel gelegenheid om te oefenen met de taal en adequate feedback. Ook wordt veel herhaald. Natuurlijk zijn er verschillen. Niet alle thuis situaties bieden kinderen evenveel mogelijkheden om zich te ontplooiën.

Om de ontwikkeling van alle kinderen optimaal te stimuleren, is het belangrijk dat genoemde voorwaarden ook in de speelzaal aanwezig zijn. Dat vraagt om een grote professionaliteit van de mensen die er werken. Belangrijke kenmerken van de thuisomgeving zijn namelijk niet vanzelfsprekend in de peuterspeelzaal. Om te beginnen moet worden gezorgd voor een veilig pedagogisch klimaat. Daarnaast moet de speelleeromgeving zo worden ingericht dat de interesse van kinderen wordt geprikkeld en kinderen gemotiveerd zijn om actief te leren.

In de speelzaal wordt meer dan thuis vooraf nagedacht over de inrichting van de speelleeromgeving. We spreken in dit verband ook wel van een geïnstitutionaliseerde speelleeromgeving. Er zijn vooropgezette doelen en werkwijzen om die doelen te bereiken. Met hun pedagogisch handelen stimuleren de leidsters bewust de brede ontwikkeling van kinderen. Daarbij gaat het net als thuis zowel om intentioneel (gestuurd), als incidenteel (ongestuurd) leren. Zo leert een peuter met de aanwijzingen van de leidster zelf zijn jas aan te doen. Bij dit voorbeeld van intentioneel leren is er een expliciet doel gekoppeld aan een activiteit. Bij incidenteel leren is het leren als het ware een bijproduct. Zo leert Else het woord 'kraan', als de leidster zegt dat ze de kwastjes onder de kraan moet afspoelen.

Kinderen leren door iets te doen, te maken, daarover te praten en proberen te begrijpen hoe iets in elkaar steekt (Bruner, 1978). Een kwalitatief goede leeromgeving biedt kinderen veiligheid en de gelegenheid om te exploreren, te onderzoeken en te bouwen. Dat versterkt de identiteit en autonomie van kinderen. In een rijke leeromgeving kunnen kinderen met volwassenen en leeftijdgenoten samenwerken en communiceren, worden ze gerespecteerd om wie ze zijn en kunnen ze competente taalgebruikers worden. De taalontwikkeling kan zo hand in hand gaan met de uitbreiding van de kennis van de wereld.

In een rijke speelleeromgeving zijn goede, duurzame materialen aanwezig, die geordend zijn over verschillende hoeken, zoals een bouwhoek, teken/schilderhoek, ontdekhoek, huishoek, leeshoek en computerhoek. De hoeken zijn niet statisch, het aanbod aan materialen verandert met de inhoud van de thema's mee.

Voor leidsters biedt een dergelijke omgeving aanknopingspunten om de taalontwikkeling van de kinderen te stimuleren en de gelegenheid om ouders te ontmoeten. Ouders hechten eraan dat hun kinderen in een vertrouwde en betrokken omgeving worden opgevangen. Voor hen is het belangrijk dat de leidsters een luisterend oor hebben, hen informeren over de ontwikkeling van hun kind en dat ze in de gelegenheid zijn om andere ouders te ontmoeten.

2. Werken op de peuterspeelzaal

Zoals hiervoor besproken is een kwalitatief goede speelleeromgeving een belangrijke voorwaarde voor de taalontwikkeling. Daarbij gaat het om een veilig pedagogisch klimaat en een rijke, uitnodigende inrichting van de ruimte. Vervolgens zijn het de activiteiten die uitmaken of de taalontwikkeling van de kinderen wordt gestimuleerd. Op peuterspeelzalen worden over het algemeen gerichte taalactiviteiten uitgevoerd. Daarnaast grijpen leidsters vaak verschillende momenten op een dag aan om met de kinderen te communiceren. Hierna bespreken we enkele praktijkvoorbeelden.

De speelleeromgeving

In het volgende fragment zien we hoe leidsters de inrichting van de speelleeromgeving voorbereiden, voordat de kinderen binnenkomen.

Met het binnenkomstritueel dat daarna volgt, laten de leidsters hun betrokkenheid bij de kinderen zien en leggen ze een basis voor een veilig pedagogisch klimaat. De leidsters grijpen de gelegenheid aan om met ieder kind een praatje te maken. Hiermee stimuleren ze de taalontwikkeling.

Het is dinsdagmorgen kwart over acht. Antoinette en Marita zijn drukdoende om alle materialen klaar te leggen voor de peuters die om kwart voor negen binnen zullen komen. Ze werpen nog even een blik in de poppen-, keuken-, lees- en autohoek. Alles ligt of staat er uitnodigend bij. De poppenhoek is ingericht in het teken van Sinterklaas. Zo staat er een echte stoomboot met pakjes.

Rond kwart voor negen komen de peuters met hun ouders richting het lokaal. Leidster Antoinette staat bij de deur en heet ieder kind persoonlijk welkom. 'Dag Eren, Goedemorgen.' Ze loopt naar de jongen en geeft hem een hand. 'Lekker geslapen? Het is vandaag koud op de fiets, of niet?', ze schudt met haar schouders en rilt. Soleiman knikt, en loopt vrolijk de ruimte in. Luca rent het lokaal binnen met een zonnebril op z'n hoofd. 'Schijnt de zon, Madelena?' vraagt Antoinette. Madelena zegt zachtjes 'nee'. De leidster: 'Nee, hè?, de zon is nog achter de wolken. Dus Luca hoeft de zonnebril niet op in de groep. Luca, zal ik de bril af doen? Anders is het hier zo donker.' Luca vindt het goed, zet z'n bril af en loopt naar de autohoek, waar Eren speelt.

Stimuleren van de taalontwikkeling

Welke gerichte taalactiviteiten voeren peuterspeelzaalleidsters zoal uit met de kinderen? We observeren Antoinette en Marita weer.

In de kring staat een koffer. Antoinette pakt een mijter uit de koffer en geeft die aan de andere leidster. 'Kijk eens, wat heeft juf Marita nu op haar hoofd?' vraagt ze.

'Een Sinterklaashoed,' roept een kind.

'Die hoed heet een mijter,' zegt Antoinette.

Marita zet de mijter wat steviger op haar hoofd. Dan doet ze een witte handschoen aan en wuift naar de kinderen. 'Dag, dag. Dag Bente, dag Marijke, dag Timon.'

De kinderen kijken vol verbazing naar Marita die plotsklaps is veranderd in Sinterklaas. Maar Marijke roept: 'Sinterklaas, je hebt de mantel niet aan!'

'Oh, nee,' reageert Antoinette, 'die zijn we nog vergeten.' Uit de koffer haalt ze een rode mantel te voorschijn.

'Ben ik zo een mooie Sinterklaas?' vraagt Marita.

'Jaaahhh,' roepen de kinderen in koor.

'Sinterklaas, hoe bent u hier gekomen, met het vliegtuig, of met de trein?' vraagt Antoinette.

'Nee, met de stoomboot,' zegt Timon en wijst naar de boot in de hoek.

Na deze introductie pakt leidster Antoinette een prentenboek over Sinterklaas en begint er uit voor te lezen. Terwijl ze leest, geeft ze de kinderen de gelegenheid de illustraties te bekijken, ook om de echte Sinterklaas te vergelijken met de aangeklede Sinterklaas in de groep. Juf Marita blijkt nog een aantal dingen te hebben vergeten. Ze heeft nog geen baard, geen staf en geen ring om de handschoen. De kinderen halen één voor één de spullen uit de koffer en geven die aan haar.

Als Sinterklaas helemaal in de kleren is, zetten de leidsters het liedje Sinterklaas Kapoentje in. Alle kinderen zingen uit volle borst mee!

Kinderen en leidsters kunnen veel plezier beleven aan het voorlezen van een prentenboek. Daarnaast kan voorlezen - onder bepaalde condities - een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de woordenschat. Om daarvoor te zorgen is

het noodzakelijk dat de nieuwe woorden die in het prentenboek voorkomen, worden herhaald en dat de leerlingen actief betrokken zijn bij het voorlezen en bij andere activiteiten waarin de nieuwe woorden een rol spelen (Kienstra, 2003). In 'Peuters interactief met taal. De Taallijn VVE: Taalstimulering voor jonge kinderen (Stoep & Van Elsäcker, 2005) is deze interactieve manier van werken verder uitgewerkt voor de peuterspeelzaal.

De geschetste Sinterklaasactiviteit biedt goede aanknopingspunten voor woordenschatverwerving. Met een prikkelende introductie betrekken de leidsters de kinderen bij het verhaal. Of deze activiteit ook werkelijk effectief is voor de woordenschatverwerving, weten we nog niet. Daarvoor moeten we zicht hebben op het aantal aangeboden nieuwe woorden, de betekenisverduidelijking van deze woorden en de vervolgactiviteiten.

We volgen Antoinette en Marita nog even en laten enkele situaties zien waarbij de taalontwikkeling niet het doel is, maar waarbij wel taal wordt gebruikt.

Als alle kinderen zijn gearriveerd, lopen de leidsters door het lokaal om te kijken wat de kinderen aan het doen zijn. Hier en daar helpen ze een kind even op gang.

Timon zet ondertussen alle pannen op het vuur. Hij maakt pruttelgeluiden.

Leidster Marita loopt toevallig voorbij en vraagt Timon of ze bij hem mag komen eten. Timon kijkt haar vragend aan.

'Ben jij eten aan het koken voor ons?'

Timon knikt en kijkt even onder het deksel. 'Leeg,' zegt hij dan.

'Wat is dat nu? Ben je aan het koken zonder eten in de pan? Dan krijg ik niks te eten. Waar heb je zin in?,' vraagt Marita.

Timon kijkt in het bakje met speelgoedetenswaren en haalt er een bloemkool uit.

Gelijktijd schuift Elmie aan en gaat meekoken. 'We gaan lekker eten koken' zegt ze. 'Bloemkool, dat lust ik wel!'

Marita loopt zachtjes weg en laat de kinderen verder spelen.

In dit voorbeeld zien we hoe de leidster bij het vrije spel in de hoeken met Timon een gesprekje aanknoopt. De interventie van de leidster bevat positieve kenmerken voor de taalverwerving. De leidster sluit aan bij datgene waar Timon mee bezig is en probeert de communicatie gaande te houden. Ze bouwt voort op de taaluitingen van Timon, die vooral bezig is met de pannen op het vuur, al stelt ze wel veel vragen. In de speelzaal zijn veel dagelijkse routines, zoals bij het opruimen en handen wassen, waarbij een vast taalgebruik hoort. We laten hiervan voorbeelden zien en bespreken deze daarna in het kader van de taalverwerving.

In het lokaal klinkt plotseling het lied: We gaan opruimen! Voor de kinderen een duidelijk herkenningsteken. Ze beginnen meteen met opruimen, terwijl ze ondertussen vrolijk het lied meezingen.

Voor het handen wassen roept leidster Marita de kinderen één voor één bij de kindertafel. 'Goed de mouwen omhoog. Zeep in de handen en dan de handen tegen elkaar wrijven en spoelen maar!'

De leidsters laten iedere dag weer het lied 'We gaan opruimen!' horen bij het opruimen en gebruiken altijd min of meer dezelfde woorden bij het handen wassen. Het verwoorden van handelingen in een duidelijke context en de dagelijkse herhaling stimuleert dat kinderen die de woorden nog niet kennen, deze woorden leren. Al is de bijdrage van bovenstaande routines aan de woordenschatontwikkeling natuurlijk relatief gering. Voor het effectief stimuleren van de woordenschatontwikkeling is de kwantiteit en kwaliteit van het woordaanbod bepalend. Om hun woordenschat substantieel uit te breiden is het noodzakelijk dat kinderen veel woorden krijgen aangeboden en dat ze regelmatig wat moeilijkere woorden horen en woorden die minder vaak voorkomen (zie ook Kienstra, 2003 en Stoep & Van Elsäcker, 2005).

Portfolio's

Om gericht aan de taalontwikkeling te werken, is het nodig de ontwikkeling van kinderen goed te volgen. Als aanvulling op hun dagelijkse aantekeningen, leggen de leidsters Marian en Rita met foto's de ontwikkeling van de kinderen vast. Observatieverslagen, foto's en producten van de kinderen worden gebruikt bij de kinderbesprekingen, bij de overdracht naar andere peuterleidsters en de basisschool, bij oudergesprekken en op ouderavonden. De beste foto's zetten ze in een powerpointpresentatie en maken hiervan een boekje dat meegaat naar huis. Kinderen kunnen zo hun ouders laten zien wat ze gedaan hebben. De leidster vragen de ouders altijd terug wat hun kind over de foto's heeft verteld. Tijdens speciale avonden krijgen de ouders/verzorgers uitleg over de activiteiten op de speelzaal. Deze avonden worden ook aangegrepen om ouders suggesties aan te reiken om de ontwikkeling van hun kinderen thuis te stimuleren.

Nabeschuwing

In deze voorbeelden zien we leidsters bezig met de inrichting van de speelleeromgeving. Ze hebben zorg voor een veilig pedagogisch klimaat en betrekken de ouders bij hun activiteiten. Dat zijn belangrijke voorwaarden voor het stimuleren van de taalontwikkeling. Ook zien we dat er op de peuterspeelzaal veel gepraat wordt. We zien een voorbeeld van een gerichte taalactiviteit en daarnaast van verschillende andere momenten die leidsters aangrijpen om met de kinderen te communiceren. Dat is gunstig voor de woordenschatontwikkeling. Uit onderzoek blijkt dat kinderen meer woorden leren, als er in het gezin en op de peuterspeelzaal veel wordt gepraat (Dickinson & Tabors, 2002). De geschetste activiteiten zijn echter niet vanzelfsprekend effectief voor de taalontwikkeling. Alleen onder bepaalde condities dragen de activiteiten bij aan de taalverwerving van de kinderen. Leidsters hebben hiervoor specifieke kennis en vaardigheden nodig. In dit verband juichen we de publicatie van de Taalkijkwijzer (Smits e.a., 2004) en de implementatie van de Taallijn VVE (Stoep en Elsäcker, 2005) toe. De Taalkijkwijzer biedt een overzicht van doelen voor mondelinge en schriftelijke taal voor de VVE gekoppeld aan concreet leerling- en leidstergedrag. Het doel van de Taallijn VVE is vergroting van de effectiviteit van de taalstimulering van de leidsters, zodat zij peuters beter kunnen voorbereiden op de overgang naar het basisonderwijs.

Literatuur

Bruner, J.S. (1978). 'The role of dialogue in language acquisition'. In: A. Sinclair et.al. (Eds.), *The child's conception of language*. (241-256). New York: Springer-Verlag.

Dickinson, D & P.Tabors (Eds), (2002) *Beginning Literacy With Language Young Children Learning at Home and School*. Baltimore: Brookes Publishing.

Ceppi Giulio & Michele Zini (eds.) (2001, derde druk). *Children, spaces, relations. Metaproject for an environment for young children*. Domus Academy Research center: Milaan.

Damhuis, R. & Litjens, P. (2003). *Mondelinge communicatie. Drie werkwijzen voor mondelinge taalontwikkeling*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Driessen, G. & J. Doesborgh (2003), *Voor- en Vroegschoolse Educatie en cognitieve en niet-cognitieve competenties van jonge kinderen*. Nijmegen: ITS.

Jongerius, J. (2003). *Voor- en vroegschoolse educatie. Opvoeding en onderwijs van peuters en kleuters*. Enschede: SLO.

Kienstra, M. (2003). *Woordenschatontwikkeling. Werkwijzen voor groep 1-4 van de basisschool*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Leseman, P.P.M. (2002), *Onderzoek in de voor- en vroegschoolse periode: trends en nieuwe vragen*. Den Haag: NWO/PROO.

Onderwijsraad (2005). *De helft van Nederland hoog opgeleid. Adviesrapport uitgebracht aan de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*. Den Haag: Onderwijsraad.

Smits, M. e.a. (2004). *De Taalkijkwijzer. Een overzicht van doelen voor mondelinge en schriftelijke taal voor VVE gekoppeld aan leerling- en leidster-/leerkrachtgedrag*. Enschede: SLO.

Smits, M. (2005), *Routeplanner (Interne publicatie)*. Enschede: SLO.

Stoep, J. & Elsacker, W. Van (2005). *Peuters interactief met taal. De Taallijn VVE: Taalstimulering voor jonge kinderen*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

SLO is het nationaal expertisecentrum voor leerplanontwikkeling. Al 30 jaar geven wij inhoud aan leren en innovatie in de driehoek tussen overheid, wetenschap en onderwijspraktijk. Onze expertise bevindt zich op het terrein van doelen, inhouden en organisatie van leren. Zowel in Nederland als daarbuiten.

Door die jarenlange expertise weten wij wat er speelt en zijn wij als geen ander in staat trends, ontwikkelingen en maatschappelijke vraagstukken te duiden en in een breder onderwijskader te plaatsen. Dat doen we op een open, innovatieve en professionele wijze samen met beleidsmakers, scholen, universiteiten en vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
F 053 430 76 92
E info@slo.nl

www.slo.nl

slo